

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЗИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досліджено нормативно-правову базу, що регулює лізингову діяльність в Україні на основі чого проведено критичний аналіз та надано пропозиції з удосконалення законодавчого регулювання в цій частині

Постановка проблеми. Лізинг виступає важливим джерелом нових інвестицій і широко використовується в міжнародному бізнесі. За останнє десятиріччя лізинг став важливою складовою інвестиційної політики в багатьох країнах. Темпи росту лізингових операцій випереджають темпи росту основних макроекономічних показників, а їх різносторонність свідчить про розвиненість економічних відносин в країні. Створення сприятливих умов для розвитку лізингових відносин, особливо в умовах структурної перебудови вітчизняної економіки та активізації інвестиційних процесів, дозволяє країні залучати необхідні інвестиційні ресурси для відновлення та диференціації виробничого потенціалу, оперативного використання у виробництві досягнень світового науково-технічного прогресу.

Багатофакторний характер лізингу потребує упорядкування накопичених знань, виявлення загальних та відокремлених ознак і властивостей, які відрізняють його від суміжних економічних явищ і процесів.

В економічній та нормативно-правовій літературі наведено безліч неоднозначних трактувань поняття "лізинг", що призводить до неефективного використання його на практиці. Існує низка відмінностей між змістовним наповненням поняття "лізинг" у сфері оподаткування та здійснення правового регулювання майнових відносин, що виникають на підставі укладення договору лізингу. Тому необхідно провести аналіз нормативно-правових актів, що регулюють лізингову діяльність в Україні та визначити основні проблеми та перспективи її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні теоретичні питання економічної природи лізингу розглядалися у працях таких науковців, як: С. Бруса, Н. Внукової, Н.В. Гончарова, В. Горемікіна, А. Кіркорова, Б. Колласа, А. Ляхова, Я. Онищука, В. Парнюк, Н. Рязанової, В. Шабашева, В. Хобта та ін. Правовим аспектам надання лізингових послуг у вітчизняних реаліях присвячено публікації Т. Деркач, Л. Зуйкова, Н. Калініної, Н. Кочетової, Н. Погорелова, Я.Б. Усенка та ін. Питання розвитку ринку міжнародного лізингу досліджують такі науковці, як В. Газман, В. Ляшенко, А. Мазаракі, та ін.

Метою дослідження є аналіз нормативно-правових актів, що регулюють лізингову діяльність в Україні для удосконалення чинного законодавства в цій частині.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідники визначають, що лізинг – категорія багатогранна і представляє собою сукупність операцій, комплекс відносин, жоден з елементів якого не може існувати самостійно, без зв'язку з іншими. Один елемент надає поштовх до виникнення іншого, і учасники лізингу при цьому тісно пов'язані між собою. Прагнення сконцентруватися лише на одному з проявів лізингу призводить до його неправильного трактування в цілому.

Таблиця 1. Характеристика положень основних нормативних актів, що висвітлюють сутність поняття "лізинг" в Україні

Нормативний акт	Сутність поняття "лізинг"
1	2
Цивільний кодекс України (стаття 806 ЦК)	Лізинг кваліфікується як договір, за яким одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуто ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі) [11].
Господарський кодекс України (стаття 292 ГКУ)	Лізинг трактується як господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів. Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів – фінансовий чи оперативний. За формою здійснення лізинг може бути зворотним, пайовим, міжнародним тощо [2].

Продовження табл. 1

1	2
Закон України "Про фінансовий лізинг"	Фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, за яким лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингодавцем специфікацій та умов і передати її у користування лізингодавцю на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі) [7].

Розглядаючи дані табл. 1 бачимо, що певні положення кодексів, а саме ст. 806, 807, 808, 809 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [11] та ст. 292 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) [2] взагалі не узгоджені між собою. При цьому в ЦКУ термін "фінансовий лізинг" не вживається, але йдеться, що особливості окремих видів і форм лізингу встановлюються законом (ч. 3 ст. 806 ЦКУ). У ГКУ зазначено, що лізинг може бути двох видів – фінансовий чи оперативний, однак, не наголошується, в чому саме полягає відмінність між ними. До того ж зазначені кодекси не визначають, в чому полягає різниця між лізингом та орендою та чим лізинг відрізняється від інших видів найму. Вважаємо, що на це значний вплив мала попередня редакція Закону України "Про лізинг", яка вперше в цивільному законі України використала поняття "лізинг" – адже в ЦК УРСР поняття "лізинг" не використовувалось.

Термін "лізинг" запозичений з англійської, де "ліз" ("lease") означає не якийсь новий вид правовідносин, а є загальною назвою найму будь-якого виду, а термін "лізинг" ("leasing") означає найм рухомих речей. Поняття "лізинг" поділяється на два інших поняття – "фінансовий лізинг" як такий різновид найму, за якого наймодавець (лізингодавець) за вказівкою та на замовлення наймача (лізингодавця) придбає певні речі у третьої особи – покупця, як зазначено в розділі 2 А Уніфікованого комерційного кодексу США [1], та такий лізинг, що не є фінансовим лізингом (інколи називається оперативним лізингом). Фінансовий лізинг потребує додаткового (порівняно з іншими видами найму) регулювання, оскільки, надаючи лізингодавцю право вибору продавця предмета договору лізингу, вважаємо за потрібне надати йому і деякі інші права (наприклад, право пред'являти вимоги щодо виконання договору купівлі-продажу безпосередньо продавцю) та покласти на лізингодавця деякі обов'язки та ризики, які зазвичай несе власник майна (наприклад, ризик втрати речі).

Відносини лізингу в Україні до 10 січня 1998 р. регулювалися ЗУ "Про лізинг" [6]. З того часу цей Закон практично не змінювався, за винятком прийняття деяких поправок, відповідно до яких було виключено положення про необхідність одержання індивідуальної ліцензії Національного банку України при виконанні договорів міжнародного лізингу.

Закон України "Про лізинг" викликав суперечності як з боку юристів, так і з боку підприємців. Можна відзначити такі його недоліки, як віднесення лізингу до фінансового або оперативного залежно від співвідношення строку договору лізингу та строку амортизації предмета договору лізингу (який у попередній редакції Закону називався об'єктом лізингу), обов'язковість переходу у власність лізингодавця предмета договору фінансового лізингу після закінчення строку договору, надмірна кількість істотних умов договору лізингу, визначення цивільно-правового поняття лізингу як підприємницької діяльності, до того ж спрямованої на інвестування тощо.

Враховуючи низку вищевказаних суперечностей та виходячи з того, що спеціальний закон може і повинен обмежуватись регулюванням відносин тільки одного виду лізингу. Це потребує спеціального регулювання відносин фінансового лізингу. Закон України "Про лізинг" набув наступних змін: уточнено назву даного закону та вилучено норми, що не стосуються фінансового лізингу.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про фінансовий лізинг" [7] (далі – Закон) фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингодавцем специфікацій та умов і передати її у користування лізингодавцю на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Проте ст. 806 ЦКУ трактує фінансовий лізинг як різновид непрямого лізингу, який характеризується тим, що майно передається у користування лізингодавцю на строк не менше одного року. Відтак, до відносин фінансового лізингу застосовуються загальні правила ЦК України в частині, в якій ці відносини не врегульовані

Законом, що і закріплено у ст. 2 вищезазначеного Закону. Це суперечить визначенню фінансового лізингу наведеного в Законі.

Досліджуючи нормативне регулювання лізингових відносин, виявлено ряд суперечностей:

1) що стосуються визначення лізингу та є некоректними з наступних міркувань:

– визначення лізингу через поняття підприємницької діяльності, інвестування власних або залучених коштів може спричинити заміну його сутності та змісту, оскільки: поняття підприємницької діяльності за своїм змістом згідно з ГКУ [2, ст. 42] є більш широким, ніж поняття лізингу; лізинг є підприємницькою діяльністю, спрямованою на інвестування як власних (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові накопичення та заощадження громадян, юридичних осіб, і т. п. [5, абз. 1 п. 1 ст. 10]), так і залучених фінансових коштів (кошти, отримані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян та юридичних осіб [5, абз. 3 п. 1 ст. 10]);

– невдалим є визначення лізингу як діяльності, що полягає в наданні лізингодавцем лізингодавцю відповідного майна у виключне користування, тобто забороняється передача лізингодавцем отриманого в лізинг майна в сублізинг третій особі, в тому числі і на погоджених з лізингодавцем умовах, що призводить до суттєвого обмеження кількості лізингових угод. Відповідно до цих трактувань визначення лізингу як підприємницької діяльності або як виду підприємницької діяльності є некоректним по відношенню до лізингодавця;

2) що стосуються питання передачі у лізинг майнових прав:

– згідно з ЦКУ та Закону у лізинг може передаватись лише річ (згідно з п. 1 ст. 179 ЦКУ, *річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки*), тоді як ГКУ передбачає можливість передачі у лізинг майна (згідно з п. 1 ст. 190 ЦКУ, *майном вважається річ, сукупність речей, а також майнові права та зобов'язання*);

– як ЦКУ, так і Закон передбачають регулювання угод і фінансового, і оперативного лізингу положеннями ЦКУ про найм (оренду), які прямо визначають можливість передачі у найм майнових прав (звичайно, з урахуванням відповідних особливостей);

– у той час як Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" [9] та Державний класифікатор України ДК 013-97 "Класифікація основних фондів" Державного комітету статистики [3] розглядають основні фонди як матеріальні цінності, ГКУ визнає – як основні фонди майно тривалого використання, за умови, що таке майно віднесене до основних фондів чинним законодавством. За такої ситуації ключовим моментом для вирішення питання стосовно того, чи може передаватись те чи інше майно або річ у лізинг є віднесення чи невіднесення його чинним законодавством до основних фондів.

– передбачається передача лізингодавцю об'єктів лізингу, які перебувають у власності лізингодавця, "або набуваються ним у власність за дорученням і погодженням з лізингодавцем у відповідного продавця майна..." [5, ст. 1]. Прослідковується протиріччя: з одного боку, цілком однозначно зазначається, що відповідне майно набувається лізингодавцем у власність, а з іншого – за дорученням і згодою з лізингодавцем.

– децю інша ситуація з переліком майна, забороненого до передачі в оперативний та фінансовий лізинг: якщо у фінансовий лізинг забороняється передавати єдині майнові комплекси будь-яких підприємств та їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) (ч. 1 ст. 3 Закону), то в оперативний лізинг заборонено передавати цілісні майнові комплекси лише державних та комунальних підприємств та їх структурних підрозділів (п. 5 ст. 292 ГКУ). При цьому необхідно мати на увазі, що будь-який закон може розширити перелік майна, забороненого до передачі як у фінансовий, так і в оперативний лізинг.

До недоліків Закону слід віднести непослідовність підходів до відносин господарського відання та державної власності. У ч. 2 ст. 2 Закону йдеться, що відносини, котрі

виникають у разі набуття права господарського відання на предмет договору лізингу, регулюються за правилами, встановленими для регулювання відносин, які виникають у разі набуття права власності на предмет договору лізингу, крім права розпорядження предметом лізингу. У ч. 3 ст. 3 Закону наголошується, що майно, котре перебуває в державній або комунальній власності та щодо якого відсутня заборона передачі в користування та/або володіння, може бути передане в лізинг у порядку, встановленому цим Законом.

На жаль, не були сприйняті пропозиції виключити з ч. 2 ст. 2 слова "крім права розпорядження предметом лізингу", тобто встановити, що право власності та право господарського відання є тотожними у відносинах лізингу, та повністю виключити ч. 3 ст. 3 Закону і, таким чином, прибрати будь-які обмеження на передання у лізинг державного та комунального майна.

Відтак, за договором фінансового лізингу лізингодавець передає в найм не те майно, яке він використовував, приміром, у своєму виробництві, а навпаки, лізингодавець набуває майно спеціально з метою передати його в найм. Отже, якщо лізингодавцем є юридична особа, якій майно належить на праві господарського відання, а право власності належить державі чи територіальній громаді, то вона набуває право господарського відання на майно, що є предметом лізингу, одночасно з переданням його у лізинг, тобто набуває майно в зв'язку із своєю підприємницькою діяльністю, але не для власного використання. Тому обмеження на передання у лізинг державного та комунального майна в цьому випадку жодним чином не можуть захистити інтереси учасників лізингового процесу, а навпаки, лише ускладнюють підприємницьку діяльність одного з цих учасників – лізингодавця.

Якщо ж навпаки, юридичною особою, якій майно належить на праві господарського відання, а право власності належить державі чи територіальній громаді, є не лізингодавець, а продавець цього майна, то будь-яка заборона передачі в користування та/або володіння державного та комунального майна в цьому випадку взагалі не можуть мати жодного значення, бо продавець відчужує майно, а не передає його в користування. Що стосується заборони чи обмеження відчуження державного та комунального майна, то вони встановлені іншими законами (приватизаційним законодавством), і не потребують їх дублювання в Законі.

Так, враховуючи низку вищенаведених суперечностей, вважаємо за необхідне узгодити відповідно до лізингового законодавства поділ майна за ознакою його віднесення податковим законодавством до основних фондів чи оборотних коштів. Також слід обмежити склад майна, яке може бути предметом договору лізингу, рухомими речами, оскільки відносини щодо найму нерухомості за наявності третьої особи – продавця не потребують того ж регулювання, що і відповідний найм рухомих речей.

Дослідження економічних та нормативно-правових засад багатоаспектності поняття "лізинг" дало змогу навести узагальнене формулювання цієї категорії, відповідно якому вважаємо за необхідне під лізингом розуміти комплекс економіко-правових відносин, які виникають при передачі за відповідну плату, на визначений термін і на відповідних умовах, що обумовлені договором, лізингодавцем у тимчасове користування майна, придбаного спеціально для лізингоодержувача, з правом викупу.

Успішній реалізації потенціалу лізингових відносин в Україні перешкоджає низка проблем, зокрема: недосконалість законодавчого забезпечення лізингової діяльності; несприятливий податковий клімат; недостатня інтегрованість в міжнародне законодавче середовище, яке стосується лізингового бізнесу; недостатня капіталізація лізингових компаній та відсутність стартового капіталу для фінансування своїх послуг; слабкий розвиток інфраструктури лізингового ринку; нестача кваліфікованих кадрів у сфері лізингу; неефективні ставки амортизаційних відрахувань по предметах лізингу.

З метою розвитку в Україні стабільного ринку лізингових послуг у чинному законодавстві слід ліквідувати вагомий розбіжності з приводу регулювання основних принципів діяльності лізингодавців, управління, контролю за лізинговими операціями. Крім того, законодавство України має передбачити, щоб строки амортизації активів, одержаних у лізинг, були максимально наближені до термінів, на які банківські інститути та лізингові компанії заключають кредитні

договори. За інших умов існує ймовірність, що лізингоодержувач може не сплатити лізингові платіжі.

Держава має на інституційному рівні створювати умови щодо стимулювання лізингової діяльності та спрощувати законодавчі бар'єри відносно доступу лізингодавців до фінансових ресурсів. Для забезпечення розвитку міжнародного лізингу необхідно ввести оподаткування комісії та відсотків з фінансового лізингу, замість оподаткування всієї суми лізингового платежу. Також невідкладного вирішення потребують питання стосовно внесення певних змін в адміністративну та судову систему з метою спрощення процедури повернення об'єкта лізингу, що зменшить вартість трансакцій для лізингодавця.

Вважаємо, що внесення таких корективів в законодавчо-нормативну сферу регулювання лізингових відносин сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату та оновленню виробничих потужностей підприємств, що, в свою чергу, стане важливим кроком на шляху до розвитку і вдосконалення лізингу в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні розвиток лізингових економічних взаємовідносин блокується відсутністю чіткої узгодженості в діях різних відомств і служб у плані регулювання цього процесу: законодавчі акти України обґрунтовують тільки окремі моменти лізингу, при цьому кожен державний орган (митна служба, податкова) враховують тільки власні інтереси. Без досягнення узгодженості між ними перспективи широкого розвитку лізингу в Україні досить сумнівні.

Здійснивши огляд нормативної та законодавчої бази з питань лізингу, з'ясували, що більшість нормативних актів України мають описово-юридичний характер та не відображають економічної природи лізингу. Тому, в результаті дослідження економічної та нормативно-правової літератури удосконалено поняття лізингу, під яким вважаємо комплекс економіко-правових відносин, які виникають при передачі за відповідну плату, на визначений термін і на відповідних умовах, що обумовлені договором, лізингодавцем у тимчасове користування майна, придбаного спеціально для лізингоодержувача, з правом викупу. Встановлено, що на сьогодні залишаються невирішеними наступні питання щодо узгодження основних норм ГКУ, ЦКУ та Закону України "Про фінансовий лізинг" в частині, котра регулює лізингову діяльність в Україні та пов'язана з: визначенням фінансового лізингу, питаннями щодо предмету лізингу та передачею у лізинг майнових прав.

Список використаної літератури:

1. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США. – К., 1999. – 373 с. 2. Господарський кодекс України зі змінами від 02.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=9&nreg=436-15>
3. Державний комітет України по стандартизації, метрології та сертифікації / Наказ "Щодо затвердження Державного класифікатора України "Класифікація основних фондів" № 507 від 19.08.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.4473.0>
4. Європейська федерація національних асоціацій із лізингу обладнання / Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lease.com.ua/uk/company/aboutcompany.html>
5. Закон України "Про інвестиційну діяльність" № 1560-XII від 18.09.1991 р. (зі змінами і доповненнями від 01.01.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
6. Закон України "Про лізинг" № 723/97-ВР від 16.12.1997 р. (зі змінами і доповненнями від 14.01.1999 р.)
7. Закон України "Про фінансовий лізинг" від 16.12.1997 № 723/97-ВР, (зі змінами і доповненнями від 16.01.2004 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=723%2F97-%E2%F0>
8. Івасів Б.С. Міжнародні розрахунки: підручник / Б.С. Івасів. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 223 с.
9. Наказ Міністерства фінансів України "Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 7 "Основні засоби" № 92 від 27.04.2000 р. (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства фінансів України № 372 (з0452-11) від 18.03.2011 р.)
10. Рошило В.І. Джерела фінансування інноваційного розвитку: монографія. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 272 с.
11. Цивільний кодекс України зі змінами від 16.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>

КІРИК Т.В. – здобувач Житомирського державного технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції 11.10.11 р.